

MİLLİ-MƏNƏVİ ÖZÜNÜDƏRK VƏ DÜNYƏVİLİK: NİZAMI GƏNCƏVİDƏN ƏLİŞİR NƏVAİYƏDƏK

İsa HƏBİBBƏYLİ

*Akademik, AMEA-nın vitse-prezidenti,
Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru*

Azərbaycanda Nizami Gəncəvi və Özbəkistanda Əlişir Nəvai türk-müsəlman dünyası ədəbiyyatının və dünya mədəniyyətinin qüdrətli yaradıcılarıdır. 2021-ci ildə Azərbaycanda Nizami Gəncəvinin 880, Özbəkistanda isə Əlişir Nəvainin 580 illik yubileylərinin qeyd olunması dünya miqyaslı böyük ədəbiyyat və mədəniyyət hadisəsidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı ilə 2021-ci il “Nizami Gəncəvi ili” elan olunması ilə əlaqədar olaraq ölkəmizin elm, təhsil və mədəniyyət müəs-sisələrində, o cümlədən Milli Elmlər Akademiyasında müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. Məlumat üçün bildirim ki, Türkiyədə çap olunan “Qardaş qələmlər” jurnalının 2021-ci ilin iyun ayı sayı Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşlarının təqdim etdiyi materiallar əsasında bütövlükdə Nizami Gəncəviyə həsr olunmuşdur. Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu 2018-ci ildən etibarən Gürcüstan Elmlər Akademiyasının Şota Rustaveli adına Gürcü Ədəbiyyatı İnstitutu ilə Kembric Universitetinin iştirakı əsasında “Qafqaz renessansı: Nizami Gəncəvi və Şota Rustaveli” mövzusunda ortaq layihə həyata keçirmişdir. 2020-ci ildə həmin layihə bitmiş, layihə əsasında hazırlanan kitab 2021-ci ildə gürcü və ingilis dillərində çap edilmişdir. Hazırda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu bir çox dövlətlərdəki səfirlərimizlə əlaqələr saxlayır, Avropada və Asiya ölkələrində, hətta Cənubi Amerikada da yəqin ki, sentyabr ayına qədər Nizami Gəncəvi ilə bağlı müxtəlif kitablarımız çap olunacaqdır. Tatarıstan Elmlər Akademiyası özünün elmi məcmuələrində Nizami Gəncəviyə həsr olunmuş

yazıları çap etdirməkdə davam edir. Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi ölkəmizdən kənarında konfranslar vasitəsilə də geniş təbliğ olunur. Diaspor təşkilatları ilə də geniş əlaqələr qurulur, Nizami Gəncəvi irsi dünyaya yenidən çatdırılır. Məqsədımız dünyaya Nizami Gəncəvini böyük Azərbaycan şairi kimi tanıtmayaqdan ibarətdir. Müstəqillik dövrü bunun üçün geniş imkanlar yaradır. Nizami Gəncəvinin Azərbaycan şairi olması gerçəkliyini dünyaya təqdim etməyi özümüzə borc bilirik.

Nizami Gəncəvi haqqında indiyə qədər keçirilən tədbirlərimizdə, onlayn formatda təşkil edilən konfranslarımızda iki ölkə daha yaxından iştirak etmişdir. Bunlardan biri qardaş Türkiyə Cümhuriyyəti ikincisi isə Özbəkistan Respublikasıdır. AMEA Ədəbiyyat İnstitutu bu ilin fevral ayında Nizami Gəncəvinin 880, Əlişir Nəvainin 580 illiyinə həsr olunmuş “Nizami və Nəvai” Beynəlxalq elmi konfransı keçirmişdir. Bu konfransda Daşkənd özbək Dili və Ədəbiyyatı Universiteti, Özbəkistan Elmlər Akademiyasının Dil və Ədəbiyyat İnstitutu və digər tədqiqat İnstitutları da iştirak edirdilər. Nizami Gəncəvi və Əlişir Nəvaini biz ədəbiyyat aspektindən öyrəndik, hər iki şairin “Xəmsə” yaradıcılığını müqayisə etdik. Burada bir xoş xəbəri də bugünkü konfransın iştirakçılarına çatdırmaq istəyirəm ki, Əlişir Nəvainin “Xəmsə”si Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. Əlişir Nəvai “Xəmsə”sini dilimizə Bakı Dövlət Universitetinin professoru Ramiz Əskər çevirmişdir və həmin “Xəmsə” çap olunmaq ərəfəsindədir. Nizami Gəncəvinin də “Xəmsə”si özbək dilinə çevrilmiş və Özbəkistanın xalq şairi Camal Kamalın etdiyi bu tərcümə Özbəkistanda nəşr olunmuşdur.

Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəviyə həsr olunan tədbirlərdə Özbəkistandan olan həmkarlarımız yaxından iştirak edirlər. Nizami “Xəmsə”sini özbək dilinə çevirən, nəşr etdirən özbək qardaşlarımız eyni zamanda nizamişünaslığın aktual məsələləri ilə məşğul olurlar və onlayn formatda təşkil edilən konfranslarımızda mühüm fikirlər bildirir, fərdi yanaşma nümayiş etdirirlər. Özbək alimləri ilə Azərbaycan alimlərinin Nizami Gəncəviyə və Əlişir Nəvaiyə münasibəti eynidir. Bizim xalq şai-

rimiz Səməd Vurğunun maraqlı bir sözü vardır. O deyib ki, əgər biz Əlişir Nəvainin Özbəkistanda doğulmasını bilməsəydik, onu Azərbaycan şairi hesab edərik. XX əsrin əvvəllərinə qədər Əlişir Nəvai Azərbaycan şairi kimi oxunmuşdur və məşhur olmuşdur. Bu, Azərbaycan xalqının özbək şairinə dərin məhəbbətini, ona olan sevgisini, yüksək münasibətini ifadə edir. Əlişir Nəvai Şərqi nəhəng sənətkarlarından biridir. Əlişir Nəvai, ümumiyyətlə, dünya ədəbiyyatını zənginləşdirən ustad şairdir.

Nizami Gəncəvi də dünyanı fəth etmiş böyük sənətkardır. Makedoniyalı İsgəndər dünyanı qılıncı ilə, Nizami Gəncəvi isə qələmi ilə fəth etmişdir. Nizami Gəncəvi Azərbaycan ədəbiyyatının Makedoniyalı İsgəndəridir. Fikrimcə, Əlişir Nəvai də özbək ədəbiyyatının Nizami Gəncəvisidir. Əlişir Nəvainin “Xəmsə”si türk dilində yazılmasına görə tamamilə orijinal ədəbi abidədir. Əgər ümumiyyətlə, “Xəmsə” adlı ilk 5 poemanı Nizami Gəncəvi yaratmışsa, türk dilində birinci “Xəmsə”ni isə Əlişir Nəvai yaratmışdır. Əlişir Nəvai türkcə “Xəmsə” yazmaq ənənəsinin əsasını qoymuşdur.

Məlum olduğu kimi, Nizami Gəncəviyə Şeyx Nizami Gəncəvi deyilir. O, “Şeyx” təxəllüsünü qüdrətli şair və mütəfəkkir olmasına görə qazanmışdır. Nizami Gəncəvi müqəddəs kitabımız Qurankərimi yaxşı bilmişdir. Bunu Nizaminin bütün poemalarında yer almış islami motivlərdən aydın surətdə görmək mümkündür. Bununla belə Nizami Gəncəvi dünyəvi sənətkardır. O, eyni zamanda böyük mütəfəkkirdir. Nizami yaradıcılığında fizika, kimya, tibb, astronomiya və başqa elmlərlə bağlı fikirlər geniş yer tutur. Akademiyada illərdən bəri “Fizika və lirika” silsiləsindən keçirdiyimiz növbəti konfransı Nizami Gəncəviyə həsr edəcəyik. Yəni “Nizami Gəncəvi yaradıcılığında fizika və lirika” mövzusunda konfrans təşkil etməyə hazırlaşırıq. Həmin konfransda elm və poeziya məsələlərindən bəhs olunacaqdır. Artıq Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu və Şamaxı Astrofizika Rəsədxanası konfrans üçün məruzələr təqdim etmişdir, başqa məruzələr də təqdim ediləcəkdir. Düşünürük ki, sentyabr ayında həmin elmi konfransı Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasında keçirmək mümkün olacaqdır.

Nizami Gəncəvi öz dövrünün böyük alimidir. Eyni sözləri Əlişir Nəvai haqqında da demək olar. Nəvai də böyük şair olmaqla bərabər, həm də görkəmli alimdir. Nizami Gəncəvi kimi Əlişir Nəvai də həkim Əlişir Nəvai kimi qəbul olunur. Əlişir Nəvainin əruz elminə, dilçiliyə dair əsərləri Şərq ölkələrində geniş yayılmışdır.

Bir məsələni də qeyd edim ki, Nizami Gəncəvi saraya getməmiş, amma Atabəylər dövlətini müdafiə etmişdir. Nizamiyə görə, xalq o zaman xoşbəxtədir ki, onun qüdrətli dövləti olsun. Nizami Gəncəvi dövlətçilik tərəfdarı olmuş, qüdrətli dövlətçiliyi ilhamla tərənnüm etmişdir. Əlişir Nəvai isə həm dövlət xadimi olmuşdur, həm də əsərlərində Nizami Gəncəvi kimi dövlətçiliyə yüksək qiymət vermişdir. Sanki Əlişir Nəvai Nizami Gəncəvinin dövlətçilik konsepsiyasını həyata keçirmişdir.

Nizaminin əsərləri türk sözləri, Azərbaycan xalqına məxsus atalar sözü və zərbi-məsəllərlə zəngindir. Nizaminin, eləcə də Əlişir Nəvainin əsərlərinin mifologiya və folklora bağlı olması bu sənətkarların mənsub olduqları xalqların soykökü ilə əlaqədar olmasından irəli gəlir. Nizami Gəncəvi Azərbaycan deməkdir. Əlişir Nəvai də Özbəkistan deməkdir.

Folklor İnstitutunun təşkil etdiyi beynəlxalq konfransı Nizami Gəncəvi və Əlişir Nəvai irsini, bu irsin milli köklərə bağlılığını və dünya əhəmiyyətini öyrənmək və təbliğ etmək baxımından aktual hesab edirəm. Qeyd edim ki, Nizami Gəncəvi və Əlişir Nəvainin bu istiqamətlərdə kifayət qədər araşdırılmadığı qənaətindəyəm. Daha doğrusu, həmin istiqamətlər müstəqillik epoxasının düşüncəsi işığında arzu olunan səviyyədə araşdırılmamışdır. Bu problemlər məhz müstəqilliyin bizə tələp etdiyi mətləblərdir. Həmin mövzuların geniş şəkildə tədqiq olunması Nizami və xalq, Nəvai və milli düşüncə məsələlərini öyrənmək üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycanda Əlişir Nəvainin 580, Özbəkistanda isə Nizami Gəncəvinin 880 illiyinin geniş qeyd olunması xalqlarımız və ölkələrimiz arasındakı dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq sahəsindəki qarşılıqlı əlaqələrin reallığı və təntənəsidir.